

אפשר לשער אותן בליטות.

תא שמע:

נמצא הרוג ואין יודעים מי הרגו, בית הדין מודדים אל העיר הקרובה ביותר אל החלל, והיא מביאה עגלה שעורפים אותה בנחל כדי לכפר עליהם.

נמצא ההרוג **מכוון בין שתי עיירות** [במרחק שווה לשתי עיירות שמצידי מקום המצא], **הרי שתיהן מביאין שתי עגלות ערופות — דברי רבי אליעזר.**

והרי **מאי טעמא** דרבי אליעזר? וכי **לאו משום דקסבר** כחכמים שאי אפשר לצמצם, אלא שמכל מקום **בידי אדם** — היינו כשמודדים בית דין — **אפשר לצמצם**, וכשאמרה תורה [דברים כא] והיה העיר הקרובה אל החלל, ולקחו זקני העיר ההיא עגלת בקר" היינו: **ואפילו** אם יש שתי ערים קרובות יביאו שתיהן עגלה, הרי שמודה

הסובר שאי אפשר לצמצם, שבידי אדם אפשר לצמצם.⁽⁸⁾

ודחינן: **לא** כאשר פירשת בדעת רבי אליעזר שהוא סובר כחכמים דמשנתנו שאי אפשר לצמצם, אלא:

רבי אליעזרסבר לה כרבי יוסי הגלילי, דאמר יח-א אפשר לצמצם אפילו בידי שמים, וכל שכן בידי אדם.

נימא כתנאי, האם נאמר שנחלקו תנאים בדין אפשר לצמצם בידי אדם?

דתניא: **נמצא** ההרוג **מכוון בין שתי עיירות**, לא היו עורפין כלל.

רבי אליעזר אומר: שתיהן מביאות שתי עגלות.

והרי **מאי לאו בהא קמיפלוגי**:

למה נקרא זה "בידי אדם"?!⁸

וכבר הקשו התוספות, וז"ל: אפשר לצמצם ביד שמים: פירש הקונטרס כגון הך דלידה, דאף על גב שאין מקפידין בכך, וכל שכן בידי אדם במתכוונים לצמצם שום מדה או שום דבר דודאי אפשר לצמצם.

וקשה לר"י ... היכי פשיט דאפשר לצמצם כשמתכוונין למדוד, הא על כרחך נהי דיכולין לצמצם הדבר כשמתכוונין למדוד, מכל מקום לרבנן אי אפשר שיהא הדבר מצומצם בין שתי עיירות, דכיון דבידי שמים הוא, שמעצמו נפל שם מתחילה, ולא נתעסקו עליו למדוד ולהניחו שם מכוון מתחילה, [ביאור לשונם הוא, דמאחר שלפי שיטת רש"י אי אפשר לצמצם במציאות, אם כן, הרי בהכרח שהחילוק בין בידי שמים

8. א. ביאר רש"י: דאי אי אפשר לצמצם, אלא ודאי אחת קרובה מחברתה, אמאי מביאות שתי עגלות, יביאו אחת בשותפות, כדאמרין לקמן [יח א], ויתנו ויאמרו: אם אתם קרובים ממנו יהא חלקנו מחול לכם ותכפר עליכם, ואם אנחנו קרובים מכם, חלקכם יהא שלנו ותכפר עלינו.

ובכתבים המיוחסים להגרי"ז נתקשה: דהא דבעינן קרובה הוא משום דידעינן במדידה דהיא קרובה, דהלא כך היא דינה שעל פי מדידה ידעו זה, דכתיב "ומדדו", [ומטעם זה אפילו ידוע על אחת שהיא קרובה, צריך דוקא מדידה, כמובא שם], ואם כן, מאחר שעל פי מדידה אי אפשר לצמצם, אם כן, אינה "קרובה" דבעינן.

ב. הנה לשיטת רש"י, דבידי שמים מיקרי כל שלא נתכוונו לצמצם בשעת מעשה, צריך ביאור

דתנא קמא סבר: אי אפשר לצמצם אף שבידי אדם הוא, ואין אנו יודעים מי היא הקרובה באמת.

ורבי אליעזר סבר: אפשר לצמצם, ו"קרובה" ואפילו קרובות.⁽¹⁾

שתי עיירות, מכל מקום לא סמכין על זה והיכי דאפשר לברורי מבררין "וכדמוכח מההיא דנמצא הרוג [לפי שיטת התוספות], דאילו סבר רבי אליעזר דאי אפשר לצמצם שניהם מביאים עגלה אחת, ומתנים, דשמא מצומצמות אינו מצוי, ואפילו הכי כיון דסבר אפשר לצמצם מביאים שתי עגלות ולא סמכין דאינו מצוי, ועל כרחך משום דמחויבים לברר".

ד. הקשה רבי עקיבא איגר [הובא בלקוטי בכורות כאן]: לשיטת התוספות שאף לדעת הסובר אי אפשר לצמצם יתכן והיה מצומצם ואין בזה חילוק בין רבי יוסי לרבנן, שלא נחלקו אלא אם בדיקת הצמצום מוכרעת או לא, אם כן, תיקשי הסוגיא דלעיל ט א, ששנינו שם במשנה: חמורה שלא ביכרה וילדה שני זכרים נותן טלה אחד לכהן. ואמרין עלה בגמרא שם: מאן תנא? אמר רבי ירמיה: דלא כרבי יוסי הגלילי, דאי רבי יוסי הגלילי האמר אפשר לצמצם. ולשיטת התוספות תיקשי: הרי התם לא היתה הלירה בפנינו אלא שנמצאו בדיר שני זכרים, ואיך תלוי זה בפלוגתא דרבי יוסי הגלילי ורבנן אם סומכים על הבדיקה, הא ממילא לא הוי הלירה בפנינו, ואם חיישין לרבי יוסי הגלילי שהיה מצומצם, כך יש לחוש גם לרבנן. ובהכרח שלפי רבי יוסי הגלילי יתכן שהיה צמצום, ואילו לרבנן נקטינן שלא היה צמצום.

1. [לשון הגמרא "נימא כתנאי" — דמשמע, שהספק שנסתפקנו לדעת חכמים אם אפשר לצמצם בידי אדם אף שבידי שמים אי אפשר לצמצם, במחלוקת היא שנויה — צריך ביאור. כי מאחר שלדעת תנא קמא אי אפשר לצמצם אפילו בידי אדם, מסתמא דעת רבי אליעזר כרבי

לידי אדם הוא במציאות הצמצום ולא בבדיקתו, כי מאחר שאנו אומרים אי אפשר שיהא דבר מצומצם, אין לנו לחלק אלא בין אם נתכוונו לצמצם או שלא נתכוונו לצמצם, אבל אין לומר, שבדיקת צמצום בידי אדם — כגון בהרוג הנמצא מכוון בין שתי עיירות — היינו צמצום בידי אדם, כי סוף סוף כיון שאין כוונה לצמצם בשעת מעשה, בהכרח שאינו מצומצם]!?

ולכן פירשו: ונראה לר"י, דאפילו למאן דאמר אי אפשר לצמצם בידי שמים, פעמים שנמצא בו שהוא מצומצם, אלא הכי קאמר: אי אפשר לברר צמצום שבידי שמים כגון לידה, דהכא שאין פנאי לברר ולדקדק אי זה יצא תחילה ולכך אין שניהן לכהן, אבל בידי אדם שיש שהות לברר, מיבעיא לן, ופשיט ליה מנמצא מכוון בין שתי עיירות, דאי אמרת אי אפשר לברר אם הוא מצומצם, אף על גב דפרישית דוימנין שמיקרי שהוא מצומצם, כיון דאי אפשר להבחין, לא יביאו שתי העגלות מספק, דמילתא דלא שכיחא היא, ואין לנו לתלות מספק שאירע כן.

ובקרבן אורה בעירובין ה ב תמה על דברי התוספות בהבנת רש"י: איך אפשר לומר דאי אפשר דיארע שיפול ההרוג מכוון, דילמא דרך מקרה הרגו מכוון בין שתי עיירות, ומה שפירש רש"י בכור דאי אפשר לצמצם בשום אופן, היינו משום דאין כחות הולדות שוות, ואי אפשר שלא יקדים אחד לחבירו, והיינו דקא מיבעיא לן התם בידי אדם אם אפשר לצמצם, או בידי אדם גם כן אי אפשר שיהיו שם מדידות שוות, ואי אפשר לכיין בשום אופן.

ג. בלקוטי רבי עקיבא איגר לחולין כח ב, כתב, שאף על פי שאין מצוי שיהיה מצומצם בין

ודחינן: ותיסברא כאשר פירשת?! והרי אי קסבר תנא קמא: אי אפשר לצמצם ואם כן, באמת אין כאן קרובה אלא אחת, אמאי לא היו עורפים כלל, יביאו עגלה אחת בשותפות ויתנו ביניהם, שאם האחת קרובה יהא הכל שלה ותכפר עליה, ואם השניה קרובה יהא הכל שלה ותכפר עליה!?

אלא דכולי עלמא להני תנאי אפשר לצמצם, (2) והכא ב"קרובה" ולא קרובות, קמיפלגי.

דתנא קמא סבר: לא חייבה תורה להביא עגלה ערופה אלא את ה"קרובה", ולא קרובות, ואם היו שתיים קרובות בשוה לא יביאו כלל.

ורבי אליעזר סבר: "קרובה" ואפילו קרובות.

שואלת הגמרא: מאי הוי עלה, מה עם הספק שנסתפקנו לדעת חכמים אם אפשר לצמצם בידי אדם?

אמר רב חייא בר אבין אמר רב עמרם: תנא בברייתא:

נמצא מכוון בין שתי עיירות:

רבי אליעזר אומר: אפשר לצמצם, ו"קרובה" ואפילו קרובות, ולפיכך: שתיהן מביאות שתי עגלות.

וחכמים אומרים: יביאו עגלה אחת בשותפות ויתנו, כדמפרש טעמא ואזיל.

והרי מאי קסברי רבנן?

אי קסברי רבנן, דאפשר לצמצם ו"קרובה" ואפילו קרובות, כך הרי אי אפשר לומר, שהרי אם כן, ליתיה תרתיה [יביאו שתי עגלות].

ואי קסברי רבנן דאפשר לצמצם ו"קרובה" ולא קרובות, אף כך אי אפשר לומר, שהרי אם כן, אפילו חדא לא ליתיה [אף אחת לא תביא עגלה].

אלא לאו שמע מינה: קסברי רבנן: אי אפשר לצמצם ואפילו בידי אדם, ואין כאן קרובה אלא אחת, ומביאין יחדיו עגלה אחת מספק ומתנים.

ומסקינן: אכן שמע מינה כאשר אמרת.

שנינו במשנה: רבי טרפון אומר: הכהן בורר לו את היפה:

שואלת הגמרא: מאי טעמא דרבי טרפון?

ומפרשת, משום דקא סבר רבי טרפון: ההוא דבריא נפק ברישא [הבהמה היפה והבריאה היא זו שיוצאת ראשונה]. (3)

2. פירש רש"י: דכרבי יוסי הגלילי סבירא להו, והיינו דאפילו בידי שמים אפשר לצמצם. וטעמו שפירש כן, כי אי אפשר לפרש דבידי אדם אפשר לצמצם, שהרי אם כן, נפשט הספק.

3. ראה חזון איש בכורות יט יא, שצידד לומר דלא הוי רוב גמור, ומיהו מהני האי סברא

יוסי הגלילי הסובר דאפילו בידי שמים אפשר לצמצם, כי למה לנו לחדש שיטה, (ובהמשך הגמרא באמת משמע כן בביאור ברייתא אחרת שנחלקו בה רבי אליעזר וחכמים). ואם כן, נפשט הספק, שלחכמים אי אפשר לצמצם אפילו בידי אדם, והיה לגמרא לומר "תא שמע".

שנינו במשנה: רבי עקיבא אומר משמנין ביניהן:

אמר פירש רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: הכהן נוטל כחושא.

אמר תמה ליה רבי חייא בר אבא לרבי יוחנן: והא אנן "משמנין ביניהן" תנן, ומשמע שיחלקו את השומן דהיינו, את מה שהאחד יפה על חברו – ביניהן, והאיך אתה אומר שהישראל נוטל את היפה, והכהן נוטל את הכחושא?!

אמר ליה רבי יוחנן לרבי חייא בר אבא: אדאכלת כפנייתא בבבל, תרגימנא אנן הכא מסיפא [בזמן שעידנת את עצמך בתמרים בבבל, (4) אנו כאן פירשנו את דברי רבי עקיבא ברישא מכח דבריו בסיפא] –

דהא קתני סיפא: מת אחד מהן רבי טרפון אומר יחלוקו, רבי עקיבא אומר המוציא מחבירו עליו הראיה –

ואי סלקא דעתך "משמנין ביניהן" היינו דכי הדדי פליגי [שחולקים ביניהם], אם כן, הכא נמי ליפלגי גבי הדדי [אם נפרש שחולקים הם את עודף היפה על הכחוש, ואין אומרים המוציא מחבירו עליו הראיה, אם כן, אף כשמת לא נאמר כן, אלא יחלוקו], וכשם שבמת אחד מהן אומרים המוציא מחבירו עליו הראיה, אף בכחוש ויפה אומרים כן.

אלא מאי "משמנין ביניהן"? אותו שומן יהא נוטל ביניהן שיבואו לדין עליו, דאמר ליה ישראל לכהן על אותו שומן: אייתי ראיה דבכור הוא ושקיל [הבא ראיה שהיפה הוא הבכור ותקח].

שנינו במשנה: והשני ירעה עד שיסתאב. וחייב במתנות, ורבי יוסי פוטר:

נתבאר במשנה לעיל יד א: כל שקדם הקדשן את מומן ונפדו פטורים מן הבכורה ומן המתנות. ונתבאר בגמרא לעיל טו א המקור לזה ממה שדימתה התורה את פסולי המוקדשין לצבי ואיל, וכשם שהם פטורים מן המתנות, כך פסולי המוקדשין שנפדו פטורים מן המתנות.

בכלל פטור זה גם בכור בעל מום שהוא פטור מן המתנות, ואף אם לא היה של כהן שפטור מן המתנות.

שואלת הגמרא: מאי טעמא דרבי מאיר [שסתם משנה כמותן] המחייב במתנות. והרי יאמר הישראל: שמא בכור הוא, ובכור בעל מום פטור מן המתנות! (5)

אמר פירש רבי יוחנן:

הואיל וכהן בא עליו משני צדדין [ממה נפשך]: דאמר ליה כהן לישראל: אי בכור הוא הרי כוליה דידי הוא, אי לא בכור הוא, הב לי מתנות מיניה, [אם בכור הוא הרי

למיהב לכהן היפה משום עני ורש הצדיקו, כדאמר חולין קלד א בספק לקט, ראה עוד שם. [ויש להעיר, דלכאורה הלשון "כהן בורר לו את היפה" אכן משמע שאין זה החלטת גמורה ש"היפה של כהן"].

למה הזכיר כפנייתא שהם תמרים רעים?! ופירושו: מוטב שיהיה לך להיות אצלי ולטרוח בהלכה ולפרשה, משהיית אוכל כפניות בבבל.

4. כן פירש רש"י. והתוספות הקשו על זה:

5. כן הוא בפשוטו ביאור קושיית הגמרא.

כולו שלי מדין בכור, ואם אינו בכור תן לי את מתנותיו].⁽⁶⁾

ורבי יוסי מאי טעמא לא סבר כן?!

אמר פירש רבא:

עשו את [הכהן] שאינו זוכה בזוכה, ואף על גב דלא מטא הבכור לידיה דכהן, שוינהו רבנן כמאן דמטא לידיה דכהן, וזבניה לישראל במומיה [אף על פי שלא הגיע הבכור ליד כהן, עשוהו חכמים כאילו הגיע לידו של כהן, והוא מכר את הבכור לישראל] וקיבל בתמורתו את הבהמה השניה.⁽⁷⁾

אמר רבי אלעזר:

הכל מודים — ואפילו רבי יוסי הפוטר במשנתנו [כדמפרש ואזיל] — בספק בכור שאין חליפיו [תמורתו] ביד כהן, וכגון שאין

הספק מי הוא הבכור, אלא שיש ספק אם יש כאן בכור כלל, ומספק נשאר ביד הישראל — שחייב הישראל במתנות.

ומקשינן: "הכל מודים" מאן? הלוא ודאי רבי יוסי הוא המודה, ואם כן, פשיטא שמודה הוא כשאין חליפיו ביד כהן, כי:

עד כאן לא קא פטר רבי יוסי התם, אלא דחליפיו ביד כהן, דעשו את הכהן שאינו זוכה בזוכה בבכור והחליפו בפשוט, אבל אין חליפיו ביד כהן — לא, ומא קא משמע לן רבי אלעזר?!

ומשנינן: הצרכו דברי רבי אלעזר, כי מהו דתימא טעמא דרבי יוסי אינו משום דעשו את שאינו זוכה כזוכה ומכרו בתמורת חליפיו, אלא משום דקסבר: תקנת חכמים היא לפוטרו מן המתנות בככור, משום דאי מחויבת ליה במתנות אתי לידי גיזה ועבודה, כי יסבור שאין בו אפילו ספק

היא. מפני שהכהן אומר לישראל: אחזיר לך את זו שנטלתי, ואטול ממנה מתנות, רש"י. והיינו, שהכהן אומר לו, אם זה הוא הבכור צריך אני ליטול עוד כערך המתנות, כי אף שקיבלתי בהמה בתמורת הבכור, הרי באותה בהמה היה לי זכות למתנות, ונמצא שלא נתת לי בתמורת הבכור אלא בהמה מחוסרת מתנות, ועדיין מגיע לי מתנות.

7. ביאר רש"י: עשו את שאינו זוכה כזוכה: אף על פי שלא זכה כהן בהאין [בבכור], דהא לא מטא לידיה מעולם, מכל מקום עשאוהו [חכמים, ותקנה היא כמבואר ברש"י גיטין ל א] כאילו זכה בו [הכהן בבכור], הואיל ומעיקרא הוה שייכא ביה יד כהן, דשמא דידיה הוא, שויהו רבנן כמאן דמטא לידיה לשם בכורה, וזבין ליה

אלא שרבינו גרשום כתב כאן דברים מחודשים, וז"ל: מאי טעמא דרבי מאיר דמחייב במתנות, לרבי עקיבא לא צריך למיבעי מאי טעמא מחייב, משום דכיון דמצריך ליה רעייה ומסתאב ודאי דינו שיהא חייב במתנות הואיל ואסתאב ליה, אלא לרבי מאיר דלא מצריך ליה ליסתאב אמאי מחייב במתנות, הא אכתי יש לו דין בכור עליו. ודבריו סתומים. ועל כל פנים מה שמתבאר מדבריו דחייב במתנות אינה מימרא אחת עם "והשני ירעה עד שיסתאב", הנה מרש"י במשנה מוכח לא כן, ואדרבה לכך לא נזכר אלא שהשני ירעה משום דבעי למיתני וחייב במתנות, ראה שם.

6. ואין הישראל יכול לומר לכהן: אם בכור הוא הרי נטלת בתמורתו את הבהמה השניה ששלי

קדושת בכורה, ואם כן, אף על גב דאין חליפיו ביד כהן נמי ייפטר מן המתנות — קא משמע לן רבי אלעזר לא כן.

ומתמהת הגמרא על תירוץ זה: ומי מצית אמרת הכי — שאין הטעם משום דחליפיו ביד כהן ועשו את שאינו זוכה כזוכה — והא תני סיפא [במשנה בעמוד ב] גבי ספק בכור שחליפיו ביד כהן, בטעמו של רבי יוסי הפוטר מן המתנות:

שהיה רבי יוסי אומר:

יח-ב כל שחליפיו ביד כהן פטור מן המתנות, ורבי מאיר מחייב —

הרי משמע: חליפיו ביד כהן אין, אבל אין חליפיו ביד כהן — לא, ואם כן, חזרה קושיא למקומה, למה הוצרך רבי אלעזר להשמיענו זאת!?

ומשנינן: מכל מקום הוצרך רבי אלעזר להשמיענו כן, כי: מהו דתימא:

לעולם לרבי יוסי אף על גב דאין חליפיו ביד כהן נמי פטור, והא דקתני "כל שחליפיו ביד כהן פטור מן המתנות" — לדבריו דרבי מאיר הוא דקאמר ליה:

לדידי אפילו כשאין חליפיו ביד כהן הרי הוא פטור מן המתנות, ומשום דאי מחייבת ליה במתנות, אתי לידי גיזה ועבודה —

אלא לדידך — שאתה חולק על תקנה זו — אזדי לי מיהא, היבא דחליפיו ביד כהן, דעשו שאינו זוכה כזוכה. ואמר ליה רבי מאיר:

אפילו הכי לא נפטר מן המתנות

קא משמע לן רבי אלעזר שכל עיקר דינו של רבי יוסי אינו אלא כשחליפיו ביד כהן, ומשום שעשו את שאינו זוכה כזוכה.

אמר רב פפא:

מעשר בהמה שיש בו מום, הרי הוא נאכל לבעלים, ופטור ממתנות כהונה.

הכל מודים בספק מעשר בהמה — כגון שנתערב מעשר בין בהמות מעושרות, וכולם נאכלים במומן לבעלים — שהוא פטור מן המתנות.

ומקשינן עלה: הכל מודים מאן רבי מאיר — שחייב ספק בכור במתנות — והרי פשיטא, דספק מעשר שאני, שהרי:

עד כאן לא מחייב רבי מאיר התם בספק בכור, אלא הואיל וכהן בא עליו משני צדדים, שאפילו אם תאמר בכור הוא הרי כולו של כהן, אבל ספק מעשר — שאם מעשר הוא אינו של כהן — לא אמר רבי מאיר, אלא מודה הוא שהמוציא מחבירו עליו הראיה!?

ומשנינן: הוצרך רב פפא להשמיענו בספק מעשר שרבי מאיר פטור מן המתנות, כי מהו דתימא: טעמא דרבי מאיר גבי ספק בכור אינו משום שהוא בא עליו משני צדדין, אלא משום שתקנו חכמים כן, דלא תשתכח תורת מתנות, ואם כן, אפילו ספק מעשר נמי מחייב רבי מאיר במתנות מאותו טעם —

קא משמע לן רב פפא שטעמו של רבי מאיר